

ירושלם על ראש שמחתי / תהילים פרק קל"ז

שאל יונתן וינגורט

אנו זוכרים את ציון ובוכים, ואיננו יכולים לשיר את שיר ה' על אדמת נבר. ואולם, לא די בכך שאיננו שוכחים, אלא אנו מעלים את ירושלים על ראש שמחתנו. כאשר זה קורה – ה' יזכור את מחריבי ירושלים וישלם להם בגמולם.

האם מזמור זה נאמר לאחר החורבן? נזכרים כאן שובינו ותוללינו (= שוללנו, מי שלקח אותנו לשלל), אך לא נזכר כאן בכי על בית המקדש אלא זיכרון של ציון. מצד שני, ברור שמדובר על שיר ציון ושיר ה' שהיה השיר בבית המקדש. אם כן, מתי נאמר המזמור?

נראה, כי במזמור מדובר על רוב הגולים, שהוגלו לבבל עוד לפני שחרב הבית. וכך מסופר (מל"ב כד, י"ד): ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל, הוא ואמו ועבדיו ושאריו וסריסיו, ויקח אתו מלך בבל בשנת שמנה למלכו. ויצא משם את כל אוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך, ויקצץ את כל כלי הזהב אשר עשה שלמה מלך ישראל בהיכל ה', כאשר דבר ה'. והגלה את כל ירושלים, ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל (עשרה) [עשרת] אלפים גולה, וכל החרש והמסגר, לא נשאר זולת דלת עם הארץ. בתקופה זו, הגיעו הלויים והמנגנים והמשוררים לבבל, והיה ברור להם שהם עתידים לחזור מהרה לירושלים – הם לא ישירו את שיר ה' על אדמת נבר!

באותה תקופה, התחולל מאבק בין נביאי ה' לנביאי השקר, ובעוד הראשונים התריעו על החורבן המתקרב, נביאי השקר חיזקו את המחשבה שישובו מהגלות ויצטרפו לבית המקדש.

מספר ירמיהו (כח, א"ז): ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה מלך יהודה (בשנת) [בשנה] הרבעית בחדש החמישי, אמר אלי חנניה בן עזור הנביא אשר מגבעון בבית ה' לעיני הכהנים וכל העם לאמר: כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לאמר: שברתי את על מלך בבל. בעוד שנתיים ימים אני משיב אל המקום הזה את כל כלי בית ה'

(א) על נהרות בבל,

שם ישבנו גם כבינו בזכרנו את ציון.

(ב) על ערבים בתוכה תלינו כנרותינו.

(ג) כי שם שאלונו שובינו דברי שיר, ותוללינו שמחה,

שירו לנו משיר ציון.

(ד) איך נשיר את שיר ה' על אדמת נבר.

(ה) אם אשבחך ירושלים תשבח ימיני.

(ו) תדבק לשוני לחכי

אם לא אזכרי,

אם לא אעלה את ירושלים

על ראש שמחתי.

(ז) זכר ה' לבני אדום את יום ירושלים,

האמרים ערו ערו עד היסוד בה.

(ח) בת בבל השדודה, אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו.

(ט) אֲשֶׁר יִשְׁאָחוּ, וְנִפְּץ אֶת עַלְלִיךָ אֶל הַסֵּלַע.

אֲשֶׁר לָקַח נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיָּבִיאוּם בָּבֶל. וְאֵת יְכַנְיָה בֶן יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֵת כָּל גְּלוֹת יְהוּדָה הַבָּאִים בָּבֶלָה אֲנִי מְשִׁיב אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה נָאִם ה', כִּי אֲשׁוּב אֶת עַל מֶלֶךְ בָּבֶל. וַיֹּאמֶר יְרֵמְיָה הַנְּבִיא אֶל חַנְּנִיָּה הַנְּבִיא לְעֵינָיו הַכְּהֻנִּים וּלְעֵינָיו כָּל הָעָם הַעֹמְדִים בְּבֵית ה'. וַיֹּאמֶר יְרֵמְיָה הַנְּבִיא: אָמֵן, כֵּן יַעֲשֶׂה ה'. יָקָם ה' אֶת דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר נִבְּאתָ לְהָשִׁיב כָּלִי בְּיַת ה' וְכָל הַגּוֹלָה מִבָּבֶל אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה. אַךְ שָׁמַע נָא הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר בְּאָזְנֶיךָ וּבְאָזְנֵי כָל הָעָם. הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנַי וּלְפָנֶיךָ מִן הָעוֹלָם וַיִּנְבְּאוּ אֶל אַרְצוֹת רַבּוֹת וְעַל מַמְלָכוֹת גְּדוֹלוֹת לְמַלְחָמָה וּלְרָעָה וּלְדָבָר. הַנְּבִיא אֲשֶׁר יִנְבֵּא לְשָׁלוֹם, בְּבֹא דְבַר הַנְּבִיא יוֹדַע הַנְּבִיא אֲשֶׁר שָׁלַח ה' בְּאַמְתּוֹ. וַיִּקַּח חַנְּנִיָּה הַנְּבִיא אֶת הַמוּטָה מֵעַל צוּאֵר יְרֵמְיָה הַנְּבִיא וַיִּשְׁבְּרָהּ. וַיֹּאמֶר חַנְּנִיָּה לְעֵינָיו כָּל הָעָם לֵאמֹר: כֹּה אָמַר ה': כֹּכָה אֲשׁוּב אֶת עַל נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בְּעוֹד שְׁנַתִּים יָמִים מֵעַל צוּאֵר כָּל הַגּוֹיִם. וַיִּלֶּךְ יְרֵמְיָה הַנְּבִיא לְדַרְכּוֹ. וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יְרֵמְיָה אַחֲרֵי שְׁבוֹר חַנְּנִיָּה הַנְּבִיא אֶת הַמוּטָה מֵעַל צוּאֵר יְרֵמְיָה הַנְּבִיא לֵאמֹר: הַלֹּךְ וְאַמְרַתְּ אֶל חַנְּנִיָּה לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה': מוֹטַת עֵץ שְׁבַרְתְּ, וְעָשִׂיתְ תַּחְתִּיָּהֵן מִטוֹת בְּרוֹזַל. כִּי כֹה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: עַל בְּרוֹזַל נִתְּתִי עַל צוּאֵר כָּל הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה, לְעַבְדֹת אֶת נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל, וְעַבְדָּהוּ וְגַם אֶת חֵית הַשָּׂדֶה נִתְּתִי לוֹ. וַיֹּאמֶר יְרֵמְיָה הַנְּבִיא אֶל חַנְּנִיָּה הַנְּבִיא: שָׁמַע נָא חַנְּנִיָּה, לֹא שָׁלַחְךָ ה', וְאַתָּה הַבְּטַחְתָּ אֶת הָעָם הַזֶּה עַל שָׁקֶר. לָכֵן כֹּה אָמַר ה': הַנְּנִי מִשְׁלַחְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, הַשְּׂנֵה אֶתָּה מֵת, כִּי סָרָה דְבַרְתָּ אֶל ה'. וַיָּמַת חַנְּנִיָּה הַנְּבִיא בַּשָּׁנָה הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי.

ירמיהו פנה אל האנשים בגולה וכתב להם מכתב (כט, א-ז): וְאֵלֶּה דְבָרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר שָׁלַח יְרֵמְיָה הַנְּבִיא מִירוּשָׁלַם אֶל יֵתֵר זַקְנֵי הַגּוֹלָה וְאֶל הַכְּהֻנִּים וְאֶל הַנְּבִיאִים וְאֶל כָּל הָעָם אֲשֶׁר הִגְלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מִירוּשָׁלַם בָּבֶלָה וְגו': כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלִיתִי מִירוּשָׁלַם בָּבֶלָה. בְּנוֹ בָתִּים וְשִׁבּוּ, וְנִטְעוּ גִּנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָן. קָחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָנִים וּבָנוֹת, וְקָחוּ לְבָנֵיכֶם נָשִׁים, וְאֵת בְּנוֹתֵיכֶם תִּנּוּ לְאִנָּשִׁים, וְתִלְדְּנָה בָנִים וּבָנוֹת, וּרְבוּ שָׁם וְאֶל תִּמְעָטוּ. וּדְרָשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה, וְהִתְפַּלְלוּ בְּעַדָּהּ אֶל ה', כִּי בְשָׁלוֹמָה יִהְיֶה לָכֶם שְׁלוֹם.

במכתבו מתאר ירמיהו את אריכות הגלות, ואת העובדה שהרכבה שנים הם עוד יהיו שם, אך הוא מוסיף הערה נוספת: וּדְרָשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה, וְהִתְפַּלְלוּ בְּעַדָּהּ אֶל ה', כִּי בְשָׁלוֹמָה יִהְיֶה לָכֶם שְׁלוֹם. הרב ראובן מרגליות העיר, שפעמים רבות במקרא ישנה אות בסוף מילה, שחלה גם על המילה הבאה, וכך הוא הציע לקרוא כאן: אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם (מ)שָׁמָּה. כלומר, נבוכדנצר הגלה מירושלים את העם, והם לדרוש את שלום העיר שממנה הם הגולו.

אם זהו פשט דברי ירמיהו במכתבו, נראה כי המזמור שלנו הוא קיום המכתב. מחד, מתוארת הגלות המרה, ומאידך זיכרון העיר ירושלים שהם יצאו משמה.

בחלק הראשון של המזמור (א-ד. 35 מילים) מתוארת תחילת הגלות, כאשר הגיעו לפרת ולחידקל, נהרות בבל: עַל נְהָרוֹת בָּבֶל, שָׁם יִשְׁכְּנוּ גַם בְּכִינוּ

בְּזַכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן. עַל עֲרֵבִים (= ערבות) בְּתוֹכָהּ תִּלְיֵנוּ כְּנֵרוֹתֵינוּ. וּמוֹסִיפִים
הַגּוֹלִים וּמִסְפְּרִים: כִּי שָׁם שְׁאַלְנוּ שׁוֹבֵינוּ דְּבָרֵי שִׁיר, וְתוֹלְלֵינוּ (= שוללֵינוּ)
שְׁמִחָה, שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן. אֲבָל אֵיךְ נִשִּׁיר אֶת שִׁיר ה' עַל אֲדַמַּת נֶכֶר?!

החלק השני של המזמור (ד"ט. 30 מילים) הוא על זכרון ירושלים. ה' יזכור לבני
אדם את יום חורבן ירושלים, וישלם לבת בבל את גמולה: זָכַר ה' לְבְנֵי אָדָם
אֶת יוֹם (חורבן) יְרוּשָׁלַם, הָאֲמָרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ. בַּת בָּבֶל הִשְׁדוּדָה,
אֲשֶׁרִי שִׁישַׁלְמָ לָךְ אֶת גְּמוֹלָךְ שֶׁגְּמַלְתָּ לָנוּ. אֲשֶׁרִי שִׁיאֲחֹז, וְנִפְּץ אֶת עַלְלֶיךָ
אֶל הַסֵּלַע. נֵרָאָה, כִּי לַחֲלֹק זֶה, יֵשׁ לְצַרְף פְּסוּק נוֹסֵף, בּוֹ הָאָדָם נִשְׁבַּע: אִם
אֲשַׁכַּח יְרוּשָׁלַם – תִּשְׁכַּח יְמִינִי. אִם הָאָדָם לֹא יִשְׁכַּח אֶת יְרוּשָׁלַם, ה' יזכור
את יום חורבן ירושלים. כאשר מצרפים פסוק זה לחלק השני – מתאזנים שני
החלקים במזמור, ובשניהם יש ארבעה פסוקים ו-35 מילים.

ומעניין, שבחלק הראשון אנו אבלים מתוך שאנו זוכרים את העיר משם יצאנו
– צִיּוֹן. פעמיים אנו מזכירים שם זה של העיר. בחלק השני נשבעים אנו
שלא לשכוח את יְרוּשָׁלַם, וגם זמן החורבן נקרא יוֹם יְרוּשָׁלַם. צִיּוֹן זהו סימן,
ואילו ירושלים היא עיר הצדק, שמלכה הוא מלכיצדק ואדוניצדק, וכאשר אנו
זוכרים את העיר, ה' יזכור גם את המחריבים אותה.

במרכז המזמור עומד המשורר לא רק על כך שהוא לא ישכח את ירושלים,
אלא שהוא יזכור אותה באופן פעיל ויעלה אותה על ראש שמחתו: תִּדְבַּק
לְשׁוֹנִי לְחִפֵּי אִם לֹא אֶזְכְּרֶיךָ, אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׁמִחָתִי.

להאזנה לשיעור על פרק קל"ז:

peneyhamenora.com/tehilim/137,

או חפשו באפליקציות הפודקאסטים

"שיעורים בספר תהילים".

